

TARİHÇİ ÇEŞMÎZADE MUSTAFA REŞİD'İN

EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Rafet ATALAY*

ÖZ: Bu yazımızda Tarihçi Çeşmîzade Mustafa Reşid'in edebî kişiliği üzerinde durduk. Çeşmîzade Mustafa Reşid, bugüne kadar tarihçiliği müderrisliği ve hattatlığı ile tanınmış, divan sahibi bir şair olmasına rağmen, şairliği üzerinde pek durulmamış bir kişidir. Çağdaşlarından, tezkire yazarı Ramiz, Reşid'in şiir ve nesirdeki kabiliyetine dikkat çekerek, onu edebiyat tarihimizde sanatlı söyleyişte ilk akla gelen isimlerden olan Veysî ve Nergisî ile mukayese etmiştir.

Reşid'in şiirlerinde, yer yer mahallîleşmeye örnek olabilecek ifadelere rastlıyorsak da, genelde ağır bir dil ve sanatlı bir söyleyiş görüyoruz. Onun şiirlerindeki tasannu, şiirlerinin edebî değerini olumsuz etkilemiştir. Reşid'in şiirlerindeki konu ve temalar dindışı bir özellik gösterir. Tasavvufî bakış açısına çok az yerde rastlanmaktadır. Şiirleri şekil olgunluğuna sahipken duygu ve hayal açısından dikkate değer bir derinlik ve farklılık taşımamaktadır. Reşid'in şiirlerinde yer yer Hind üslûbunu hatırlatacak ifadeler bulunduğunu da belirtmeliyiz.

Sonuç olarak Reşid, şiir ve inşadaki kabiliyeti ile yaşadığı dönemde öne çıkmış, divan sahibi bir şairdir.

Anahtar Kelimeler

Divan Edebiyatı, Çeşmîzade Mustafa Reşid, divan, şiir.

Historian Çeşmîzade Mustafa Reşid's Literary Quality

ABSTRACT: In this writing we give information about historian Çeşmîzade Mustafa Reşid's literary quality. Although Çeşmîzade Mustafa Reşid is a divan holder-poet and noted for his being a historian, scholar and calligrapher, his quality as a poet has not been stressed enough. One of his contemporaries, tezkire writer Ramiz, stressed his ability on prose and poetry and compared him

---

* Türk Dili ve Edb. Öğrt. Anadolu Lisesi Demirci/Manisa. rafetatalay@mynet.com.tr

with Veysi and Nergisi both of whom are among the most noted writers of artistic prose ..

Though we can find some expressions typifying folk language, his style is mostly sophisticated which detracts from the literary value of his poetry. His artistic prose affected literary value of his poems negatively . His themes in his poets are never religions ones. Mysticism hardly ever appears in his poets. While his poetry can be regarded adequate in terms of their formal elements, it doesn't have a remarkable distinction and profundity in terms of being emotional and imaginative. We should also point out that there are some expressions reminding of Sebki Hindî in his poets.

As a conclusion, Reşîd is a divan holder-poet noted for his ability in poetry and prose in his time.

Key words

Divan Literature, Çeşmîzade Mustafa Reşîd, divan, poetry.

Çeşmîzade Mustafa Reşîd, 18. yüzyılda yaşamış, Süleymaniye Dârülhâdisi müderrisliğine kadar yükselerek ilmiye mertebelerini tamamlamış, bir ara vak'anüvislik yapmış, hattatlık ve şairlik vasıfları da olan bir kişidir. Biz bu yazımızda Reşîd'in hayatıyla ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra onun şairliği üzerinde duracağız.

"Reşîd, hemen hemen bütün efradı ilmiye sınıfından olan Çeşmîzade ailesinden¹ Mehmed Said Efendi'nin oğludur. Medrese tahsilini tamamlayıp müderris olan Reşîd, bu görevini yürütürken, dört defa kadıasker tezkirecisi, dört defa da kassâm-ı askerî olmuş, Vassâf Abdullah Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında meşihat mektupçuluğu görevinde de bulunmuştur. Reşîd, 3 Aralık 1766 tarihinde vak'anüvis olarak tayin edilmiş, bu tarihten 3 Haziran 1768 tarihine kadar yaşanan hadiseleri kendi adını taşıyan tarihte toplamıştır. İlmiye mertebelerini tamamlayarak Süleymaniye Dârülhâdisi müderrisliğine yükselen Reşîd, mahrec kadıklarından birine tayin edilmeyi beklediği sırada 20 Kasım 1770'te vefat etmiştir." (KÜTÜKOĞLU, 1999: XII, XIII, XIV).

Çeşmîzade Mustafa Reşîd'in divanından başka, *Aksa'l-Ereb fi Tercemeti Mukaddimeti'l-Edeb* adlı tercüme bir eseri ile kendi adını taşıyan bir tarihi vardır. Divanının biri Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi manzum eserler bölümü 168 numarada kayıtlı, diğeri İstanbul Üniversite-

¹ Önemli devlet adamları yetiştirmiş bu aileden tanıdığımız son aydın, İttihad ve Terakki Cemiyetinin ilk kurucularından biri olan Şerafettin Mağmumi (1869-1927)'dir. Mağmumi'nin dergi ve gazetelerde kalmış pek çok yazısından başka, yayımlanmış 14 cilt kitabı bulunmaktadır. (POLAT, 2002: 17 vd.)

si Merkez Kütüphanesi nadir eserler bölümü 9597 numarada kayıtlı iki nüshası vardır.

İstanbul Üniversitesi nüshasının baş tarafında, “ *Çeşmîzade Reşîd'in hatt-ı destiyle muharrer divanı*” ibaresi bulunmaktadır. Bekir Kütükoğlu da sözkonusu divan metninin, yazı karakteri bakımından Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan Çeşmîzade Tarihi müsveddesinin talik yazısına çok benzediğini belirtiyor (KÜTÜKOĞLU, 1999: XIII). Bunlardan hareketle bu nüshanın Reşîd'in kaleminden çıktığına hükmedebiliriz.

Müellif hattı olduğu kayıtlı nüshada, 20 kaside, biri Farsça 143 gazel, 2 murabba, 49 kıt'a, 5 mesnevi, 1 terci-i bend, 5 tahmis, 11 rubaî, biri Farsça 31 matla ile 7 müfred bulunmaktadır. Kıt'a nazım şekliyle yazılmış 33 tarih vardır.

Reşîd'in bugüne kadar müderrisliği, tarihçiliği ve hattatlığından söz edilmiş, divan sahibi bir şair olmasına rağmen, şairliği üzerinde pek durulmamıştır. Biyografik kaynaklar, onun şair olduğunu belirten ifadeler kullanmakla ve şiirlerinden az sayıda örnekler vermekle yetinmişlerdir. Ancak Reşîd'in çağdaşlarından tezkire yazarı Râmîz, onun şairliğini ve inşadaki kabiliyetini anlatırken, somut değerlendirmeler yapmış, şiirde Veysî'yi kıskandıracak, inşada da Nergisî'yi hayrete düşürecek seviyede olduğuna dikkat çekmiştir.

“...be tahsîs şi'ir ü inşâda tâbîr-i dil-pezîr-i fesâhat-edâ ile kasabü's-sabakî'l-emsâl olup güftâr-ı belâgat-şi'ârı reşk-endâz-ı rûh-ı Veysî ve inşâ-yı letâfet-ârâ-yı manîdârları hıyre-zen-i çeşm-i Nergisî ...” (ERDEM, 1994: 131).

Reşîd'in, sanatlı ve süslü söyleyişte edebiyat tarihimizde ilk aklara gelen isimler olan Veysî ve Nergisî ile karşılaştırılması, sanatlı söyleyişi ile onlardan üstün görülmesi dikkat çekicidir. Gerçekten de Reşîd, şiirlerinde oldukça ağır bir dil kullanmış özellikle de kaside ve kıt'alarda Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalara sık yer vermiştir. Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların çokluğu, Reşîd'in şiir dilindeki en belirgin özelliktir. Bir çok yerde tamlamalar, bir mısra oluşturacak kadar uzundur. İki-
li, üçlü, dörtlü terkipler özellikle kasidelerinde görülür. Bu tür terkiplerin geçtiği beyitlerin bazılarını aşağıya aldık.

Yegâne dâver-i mesned-fürûz-ı şeyhü'l-islâmî
Ki zât-ı bî-nazîri zîb-bahş-ı mülk-i dünyâdir

O Numân-menkabet nıhrîr-i vâlâ-menziletidir kim
Anın şâkird-i tabîi Hüsrev ü der-bânı Dârâdir

Sen ol pîrâye-bahş-ı sadr-rifatsin ki âlemde
Duâ-yı devletin vird-i zebân-ı pîr ü bernâdir

Yegâne dâver-i âlî-himem vezîr-i dilîr
Sütüde-menkabe hem-nâm-ı fâtiḥ-i Hayber

Mesned-efrûz-ı kerem yaèni Alî Paşa kim
Cümletü'l-mülk şeh-i Husrev ü Cem-istiklâl

Nice âsaf hîred-âmûz-ı sad Eflâtûn kim
Mübtenî hükmüne her bir sözü her etvâr

Zât-ı memdûhudur ol âsaf-ı bî-hem-tânın
Kân-ı izz ü şerefîn bir güher-i şehvâr

Dilidir kulzüm-i pür-cûş-ı atâ vü ihsân
Eli mevc-i keremin ebr-i leâlî-bâr

Tîgıdır sâika-i hırmen-i ömr-i aedâ
Kilki meşşâta-i ruhsâre-i nîgû-kâr

Zübde-i âl-i abâ umde-i hayl-i vüzerâ
Küremânın alem-efrâz-ı sipeh-sâlâr

Bermekî dil-şode-i cevdet-i tabè-ı pâki
Baykara vâlih ü dil-şifte-i güftâr

Ey cihân kişverinin sadr-ı nigû-kîrdâr
Cûd iklimi atâ kânı kerem zehhâr

Muhammed-ism Ömer-adl o dâver-i âlem
Musahhih-i heme ahkâm-ı sadr-ı vâlâdir

Kemâl-i hilm ü keremde müselle mü'l-etvâr
Sedâd u adl ü mekârimde âlem-ârâdir

Fâzıl-ı ukde-güşâ hâ'iz-i tab-ı saîdin
Fahr-ı Râzî ile hem-mertebe-i ulyâdir

Dîde-i şâhid-i tabèyla Gazâlî meftûn
İbn-i Hâcib dahı ebrûlarına şeydâdir

Mesned-ârâ-yı şeyhü'l-islâmî
Zîb-bahşâ-yı mesned-i sâmi

Hazret-i müftî-i sûtûde-şiyem
Gül-bün-i sâye-dâr-ı bâg-ı kerem

Zât-ı memdûh-ı sâlihu'l-aemâl
Melikü'ş-şiyem-i sûtûde-hisâl

Zîver-efzâ-yı sadr-ı vâlâdır
Bâis-i intizâm-ı dünyâdır

Sensin ol âsaf-ı yektâ-yı sipihr-unvân kim
Oldu hurşîd der-i devletinin derbânı

Nûr-ı çeşm-i Hazret-i Hân Ahmed-i kuds-âşiyân
Âstân-ı devletin her gün eder hurşîd bûs

Şehr-yâr-ı tâc-bahş-ı tâcdarân-ı cihân
Zill-i Hak sultan-ı dâd-âver şehinşâh-ı kerîm

Ne âsaf dâver-i Dârâ-şükûh [u] Bû Alî-fitnat
Büzürc-i mihr-i devrândır ki yok âlemde endâdî

Şehinşâh-ı sipihr-evreng iklîm-i adâlet kim
Dilin âyîne-i hüsn-i füyûzât eylemiş hallâk

Dâver-i iklîm-i dâniş kulzüm-i mihr ü vefâ
Nûr-ı çeşmim ehl-i bînîş zât-ı memdûh-ı kibâr

Muktedâ-yı şeh-i âlem güher-i kân-ı kerem
Mesned-efrûz-ı himem müstenid-i bay u gedâ

Cihân-ı mekremet mihr-i inâyet kulzüm-i re'fet
Gazâlî-menkabet Râzî-fazîlet menzilet-peymâ

Aşağıya aldığımız beyitlerde yer alan hitaplar, nesir havası yaratmış ve lirizmi azaltmıştır. Bu hitapların kullanıldığı beyitlerde Reşid'in unvanlara önem veren tarihçi kişiliğinin ön plâna çıktığını söyleyebiliriz.

Atâ-bahşâ nigû-kârâ maârif-perverâ sadrâ
Vücûd-ı bî-nazîrin hak bu kim bî-misl ü hemtâdir

Kerîm-i kâmverâ dâverâ felek-kadrâ

Eyâ firişte-hisâl ü eyâ huceste-siyer

Dâverâ bahr-kefâ âsaf-ı gerdûn-câhâ

Ey olan mazhar eltâf-ı Hudâ-yı müteâl

Âsafâ bahr-kefâ dâver-i âlî-himemâ

Ey olan mazhar-ı eltâf-ı Cenâb-ı Bârî

Kâm-bahşâ dil-nüvâzâ dâverâ dânişverâ

Ey [ki] zât-ı bî-adîlin masdar-ı ihsân olur

Kerem-kârâ kerîmâ pâk-kirderâ nigû-kârâ

Ne hak üzre seni vasf eylemek mümkün ne hod anı

Kadr-dânâ dâverâ ehl-i maârif-perverâ

Ey olan dergâh-ı lutfu mültecâ-yı nev-bahâr

Atâ-dih-i ümemâ dâverâ keremkârâ

Meded-resin heme ilhâm-ı sırr-ı Mevlâdır

Dâverâ kadr-şinâsâ dem-i adlinde senin

Ehl-i dil cümle ferâmûş-kün-i şekvâdır

Dâverâ sadr-ı maèdelet-kârâ

Ey olan mazhar-ı atâ-yı Hudâ

Ey kerem kişverinin dâver-i âlî-şânı

Âleme lutf u atâsı sebeb-i şâdânî

Ey kerîm-i kâm-bahş ey dest-gîr-i âcizân

Ey hazîz-i dergehi reşk-i sipihr-i nüh kıbâb

Maârif-perverâ sadrâ kerîmâ madelet-kârâ

Eyâ gayret-keş-i nâmûs-ı devlet âsaf-ı yek-tâ

Maèdelet-kârâ kerîmâ dâverâ kâm-âverâ

Ey olan müstecmi-i feyz ü kemâl-i sad hezâr

Gazellerde kullanılan dil, kaside ve kıt'alardaki dile göre daha sade ve anlaşılır durumdadır. Ancak yine de Reşîd'in tamlamalarla dolu şiir dili, gazellerinde de kendini göstermektedir.

Geldi gülşende yine nâle-i bülbül cûşa
Eyledik zevkini biz almadı güller gûşa

Bana bir bûse-i laèlinle kanâat mi gelir
Bir kadeh bâde nedir âşık-ı deryâ-nûşa

Dil-i erbâb-ı tevekkül gam-ı rûzu çekmez
Çünkü hem-yân-ı kanâatde dükenmez tûşe

Reng-i ruhsâre-i zerdim olıcak aks-efgen
Lâle-i dâg-ı dili benzedirem zer-pûşa

Rind-i bî-kayda yeter etme nasîhat vâiz
Ragbet etmez benim abdâl-i dilim mengûşa

Gözü mestânelerin kangı birinden kaçsın
Râst geldi dil-i şeydâ bir alay ser-hoşa

Nakl-i cemiyet-i mey-hâne-i aşk eylediler
Varalım biz dahı elbet buluruz bir kûşe

Ey perî pençe-i kübrâ-yı müjenden feryâd
Buldu fırsat yine gencîne-i akl ü hûşa

Bâz kaldı leb-i hamyâze gibi bâzûlar
Gelmedi gitdi Reşidâ o perî âgûşa

Gamıyla âşıkâ çekdirmedik sitem mi kodu
O şâh-ı hüsn bize etmedik kerem mi kodu

Şarâb-ı vuslat u fırkatde sâkî-i kudret
Birine şîr ü şeker birisine sem mi kodu

Humâr olur mu mey-i meclis-i mahabbetde
Meger ki mıtaba-i aşkı dilde cem mi kodu

Midâd-ı laèl ile levh-i cemâle nokta koyup
Debîr-i sun-ı ezel ana nâmı fem mi kodu

Reşid nazm-ı selîsin gören demiş ki Hudâ
Derûn-ı tabèna gencîne-i hikem mi kodu

Sevdik o bî-vefâ o felek-meşreb âfeti
Şimdi gönül felekden unuttun şikâyeti

Biz vasl-ı hecr-i dil-beri görmüş geçirmişiz
Vâiz bize ne dūzahı söyle ne cenneti

Hurşîd olur mu hâne-i âyîne de nihân
Mümkün mi dilde ketm ede âşık muhabbeti

Sâkî şarâb-ı laèlin ile mest kıl bizi
Verme bu bezme rıtl-ı girân ile sıkleti

Bir şeh-levend söyle bana yohsa dinlemem
Leylî vü Kays Vâmık u Azrâ hikâyeti

Kıl pür-neşât tabèını mahdûm-ı ekremin
Arz et Reşîd bu gazel-i pür-letâfeti

Divan şiirinde sık geçmeyen bazı kelimelere Reşîd'in şiirlerinde rastlıyoruz. Bunlar, "ebrû-ken, nâfçe, leb-âlây, şîrevgan" kelimeleridir.

Mevce-i anber-i ter sâye-i eşcâr-ı çemen
Gonca ragbet-şiken-i **nâfçe**-i Tâtârî

Biz mâ'iliz o hüsn-i Hudâ-dâda kim anın
Müjgânı sürme kaşları **ebrû-ken** istemez

Eşk-i rakîb tamlamasun sâgara meded
Kandîl-i sâf-ı meclise **şîrevgan** istemez

Leb-âlây olmadın ben nâzenînim câm-ı lalinden
Demişsin kim Reşîdâyı şarâb-ı vasla kandırdım

Çeşmîzâde Reşîd'in şiirlerinde adından övgüyle söz ettiği Türk şairler şunlardır: Edib, Avnî, Hâkim, Re'fet, Nef'î, Münif, Neylî, Belîğ Mehmed Emin, Nevres-i Kadîm, Küçük Çelebizâde Asım ve Vahdî'dir. Reşîd'in adlarını andığı İranlı şairler de Sâ'ib, Urfî, Hâkânî'dir. Bu şairlerin adlarının geçtiği beyitleri aşağıya aldık.

Pey-revlik etdi nagme-i kilik-i Münîfe çün
Nây-ı kalemde oldu Reşîdâ nevâ sabâ

Olsam dahı ne mertebe dem-beste-i kelâl
Tabèim Reşîd Avnî-i şîrîn-zebân açar

Ben Edîb-i tâze-güftâra Reşîdâ pey-revem
Tabèi pâki kân-ı pür-gevher midir bilmem nedir

Nazîre-cûy olup dil nazmına Âsım Efendinin
Harîdâr-ı cevâhirdir velî nakdînesi yokdur

Asım Efendi için:

Nazmına taklîd edip ol ârif-i asrın Reşîd
Hâme-i nazm-ı teri güher-feşân etsem gerek

Bu nazm-ı dil-keşe tanzîr için gâyet niyâzım var
Reşîdâ Hâkimin tab-ı maârif-ittisâfından

Olmaz Reşîd kâle-i nazmın Belîgveş
Sarf eylesen de nakd-i hayâli tümen tümen

Pey-rev olurum Re'fet-i hoş-gûya Reşîdâ
Ben azm-i reh-i ehl-i kemâl eyledigimden

Reşîdâ sarf edip nakdîne-i endîşe-i kârın
Hemîşe pey-revî-i Vahdî-i şîrîn-makâl olsun

Nakd-i şuûrum oldu telef nazm-ı Nevrese
Mümkün mi ey Reşîd ola tanzîr âh âh

Divanı'ndaki Nef'î, Fâ'iz, Neylî ve Nedim'in gazellerine yapılan tahmisler, Reşîd'in adı geçen şairleri beğendiği ve onlardan etkilendiğini göstermektedir.

Reşîd'in şiirlerinde yer yer Hind üslûbuna örnek olabilecek ifadelere rastlıyoruz. Hind üslûbu, aralarında akıl ve âdet yönünden ilgi bulunmayan, hattâ biri soyut, diğeri somut iki varlığı varsayımlarla oluşturulan ilgilerle birbirine bağlamak, benzetmek suretiyle anlamlar oluşturmak (ÇAVUŞOĞLU, 1986: 15) şeklinde tanımlanır. Aşağıdaki beyitleri Hind üslûbuna örnek gösterebiliriz.

Edemez vasf miyân-ı yâri Mânî ey Reşîd
Olsa destinde kalem müjgân-ı çeşm-i mûrdan

Bu beyitte Reşîd, “Ressam Mânî, sevgilinin belinin inceliğini, elinde karıncanın kirpiğinden kalem olsa bile vasfedemez.” demektedir. Bu ifadeler, yeni bir hayal, hayale dayalı bir incelik içermesiyle, Hind üslûbununun hatırlatmaktadır. Aşağıdaki beyitte de “sevgilinin gözlerinin naz kadehini içmesi esnasında damlayan iki damla meyın dudakları oluşturmaları” ndan söz edilmektedir. Bu beyitte alışılmadık ve zihni zorlayan bir hayal bulunması, somut olan “kadeh” ile soyut olan “naz”ın varsayımlarla oluşturulan bir ilgi sonucu birbirine bağlanmasından söz edebiliriz. Bu da yine, Hind üslûbununun Reşîd’in şiirlerindeki yansımaları olarak düşünülebilir.

Çeşmin kadeh-i nâzı ki etmişdi keşide
Leb sanma iki katre-i mey oldu çekide

Reşîd’in şiirlerinde genel olarak görülen bu ağır, sanatlı dil ve söyleyişin yanında yer yer, 18. yüzyılda belirginleşmeye başlayan mahallî ve günlük konuşma dilinin kullanımına ilişkin ifadeler de rastlıyoruz. Bu konunun içinde değerlendirebileceğimiz atasözlerinin, atasözü hükmündeki söyleyişlerin, deyimlerin ve günlük dildeki söyleyişlerin kullanımına, Reşîd’in şiirlerinde de rastlayabiliyoruz.

Reşîd Divanı’nda atasözleri çok az kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte “Kimsenin ettiği yanına kalmaz.” atasözü, biraz da alışık olmadığımız bir sevgili-âşık ilişkisi anlatılırken kullanılmıştır.

Kalmaz yanına etdiğin ey şûh Reşide
Bir gün olur âşık-ı nâlâna dönersin

Atasözlerinin yanında, atasözü hükmündeki söyleyişlere ya da kelâm-ı kibara örnek sayabileceğimiz ifadeler de aynı şekilde az rastlıyoruz. Aşağıdaki beyitte, az olan şeyin kıymetinin fazla olacağına, incinin bile çok olunca çamura düşeceğine işaret edilmektedir:

Her şey’in oldu nedret ile kıymeti füzûn
Bisyâr olursa kîle girer lü’lü’-i sadef

Aşağıdaki beyitte de bu dünyanın cefasını hep marifet ehlinin çektiğine değinilerek, bu durum eleştirilmektedir.

Ahbâbıma demem ki edin kesb-i marifet
Zîrâ cefâ-yı dehri hep ehl-i hüner çeker

Reşîd Divanı’nda atasözü ve atasözü hükmündeki söyleyişlere oranla deyimlerin sayısı fazladır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Bir alur gözle nigâh eyle o tıfl-ı nevrese
Bir gün anınçün hezârân dîdeler giryân olur

Olup bâd-ı şitânın bir soguk vazından âzürde
Tonup hayretde kalmış gülşenin cûy-ı firâvânı

Tîre benzer der isem ger o saf-ı müjgâna
Atma ey kaşları yâ **sözlerimi yâbâna**

Reşid'in şiirlerinde geçen bazı ifadeler, dil ve söyleyiş açısından dikkat çekicidir. 18. yüzyılın mahallîleşme karakterine örnek olması açısından bu ifadelerin geçtiği bazı beyitler şunlardır:

Atıp seng-i cefâyı eyle gamzeni derkâr
 Ne emr eyler isen ser-dâdeyiz **baş üzre cân üzre**

Yine **çengelleyip** âgûşa almış kadd-i bâlâsın
 Sarılmış kalmış ol zerrîn kemer mûy-ı miyân üzre

Seni asrın mürüvvet ashâbı
Kullanırlar hep akçasız pulsuz

Ki arz et nakd-i eşkin gâh göster ârız-ı zerdin
 Deme hûbân-ı asra **sen sen ol** sîm ü zerim yokdur

Reşid'in şiirlerindeki dil ve üslûpla ilgili olarak neticede şunları söyleyebiliriz: Şiir dilinde bir sadeleşme eğiliminin belirgin olarak gözlemlendiği 18. yüzyılda, Reşid'in şiirlerindeki dil ve söyleyişin, yer yer mahallîleşmeye örnek olabilecek atasözü, deyim ve ifadeler içermesine, yer yer de sade bir özellik göstermesine rağmen, sanatlı ve ağır olduğu görülmektedir. Reşid'in üslûbunun, bütün bunlara ilâve olarak, Hind üslûbunun etkilerini de hissettirdiği görülmektedir.

Reşid'in şiirlerinde, Nâbî'nin hikemî ve Nedim'in şûhâne tarzının izlerini de görüyoruz. Aşağıdaki beyit ve gazel, şûhâne bir eda taşımaktadır.

Bu gece câme-hâb-ı yâre vardım tâlihîm gör kim
 Kanâat etmedim bir bûseye âhir uyandırdım

Bu gün tenhâ o şûh-ı şîve-kârı ohşadım öpdüm
 Alıp âgûşuma ol gül-izârı ohşadım öpdüm

Kemend-i âh u pür-te'sîr ile sayd eyleyip âhir
 Ben ol âhû-yı hüsn-i dil-şikârı ohşadım öpdüm

Turunc-ı cennet olsa dest-hûş-ı ietibâr etmem
Bu şeb zîrâ ki pistân-ı nigârı ohşadım öpdüm

N'ola câm-ı Ceme sahbâ-yı nâba hâhiş etmezsem
Çün ol çâh-ı zekanla laèl-i yâri ohşadım öpdüm

Reşîdâdan yine bir nev gazel gûş eyledim
Zemîn-i nazm-ı pâk-i âb-dârı ohşadım öpdüm

Aşağıdaki “bulduk” ve “gördük” redifli gazeller, Nâbî'nin hikemî tarzını hatırlatmaktadır. Bu gazellerde Reşîd, kendinden emin ve görmüş geçirmiş bir insan olarak karşımıza çıkar.

Ne seyrinde gülistân-ı cihânın bir safâ bulduk
Ne anın güllerinde şemme-i bûy-ı vefâ bulduk

Bu hüsn-âbâdda her kangı şûha mâ'il olduksa
Ne tâlidir bu kim biri birinden pür-cefâ bulduk

Hikâyet-i zeni gûş etmeziz nazm-ı Nizâmîden
Cevân vasfında bir manzûme-i Şâh u Gedâ bulduk

Nemekdir dâg-ı hecre hande-i laèl-i leb-i cânân
Biz andan zahm-ı hûnîn-i derûna çok devâ bulduk

Edelden ilticâ dârü'ş-şifâ-yı lutf-ı Mevlâyâ
Vücûda tâb geldi illet-i gamdan rehâ bulduk

Deri rû-mâl-gehdirdi merd-i bî-ârâyîşin zîrâ
Derûn-ı mescidin ferşin bir iki bûriyâ bulduk

Aceb ahvâli var fertûte-i dehr-i kühen-sâlin
Anı her lahzada âbisten-i şer-fitne-zâ bulduk

Ko bizden âşnâlar yüz çevirsin biz de onlardan
Kalem derler Reşîdâ bir sühan-fehm-âşnâ bulduk

Şehâ ne tavr-ı cihânın gedâların gördük
Ferâg mülketinin pâdişâların gördük

Yine çıkar sonu hamyâze-i humâr-ı gama
Bu meclisin mey-i hâlet-fezâların gördük

Derûnu başladı hindûlar ile yagmâyâ
O çîn-i kâküle meylin hatâların gördük

Şikestegî-dile çâre-sâz olur sanma
Tabîb-i tesliyetin mû-miyâların gördük

Yine mukaddere vâ-bestedir husûl-i merâm
Sehâyif-i talebin çok duâların gördük

Atâş-ı kâma delîl-i ser-âb hırâmândır
Kibâr-ı asrımızın çok atâların gördük

Pesend tab'-ı Reşîdâya gerçi kim dehrin
Hezâr şâir-i sihr-âzmâların gördük

Reşîd kendi şiirleri için, “tarz-ı dîger ve muhalif-i âdet, âb-dâr, sihr-i helâl ve rengin” ifadelerini kullanır. Bu da onun şiirde farklı olma-ya önem verdiğini, kendi şiirlerinin de sıradan olmadığına inandığını gösterir.

Reşîd'in şiirlerindeki konu ve temalar din dışıdır. Tasavvufî bakış açısına çok az beyitte rastlıyoruz. Onun şiirlerinde 18. asırda karşılaşmaya başladığımız aşkın soyut kalıbından çıkarak daha gerçekçi algılanması durumunu da bazen gözlemleyebiliyoruz. Yukarıya aldığımız “ohşadım öpdüm” redifli gazel bu duruma örnektir.

Sonuç olarak, Çeşmîzade Mustafa Reşîd'in, çağdaşı Râmiz tarafından şiir ve nesirdeki kabiliyeti ile emsallerinden üstün tutulmasından hareketle, yaşadığı dönemde hatırı sayılır bir şâir olduğu kanaatine varabiliriz. Bu tespite ilâve olarak Reşîd'in şiirlerinde ağır bir dil ve sanatlı bir söyleyiş bulunmasının onun şiirlerinin edebî değerini olumsuz etkilediğini; şiirlerinde şekil olgunluğu görebildiğimizi, ancak duygu, hayal açısından çarpıcılık bulamadığımızı ve şiirlerinde yer yer Hind üslûbunu hatırlatacak ifadelerle karşılaştığımızı da belirtmeliyiz.

KAYNAKLAR

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, (1986) “Dîvân Şiiri”, *Türk Dili Dergisi Dîvân Şiiri Özel Sayısı*, Sayı: 415-416-417 (Temmuz-Ağustos-Eylül), Ankara, s. 1-16.
- ÇEŞMİZADE MUSTAFA REŞİD, *Divan*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü, Nu: 9597.
- ÇEŞMİZADE MUSTAFA REŞİD, *Divan*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum Eserler Bölümü, Nu: 168.
- ERDEM, Sadık, (1994), *Râmiz ve Adab-ı Zurefası*, Ankara.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir (1993), *Çeşmîzâde Tarihi*, İstanbul.
- POLAT, Nâzım Hikmet (2002): *Bir Jöntürk'ün Serüveni Dr. Şerafettin Mağmumi –Hayatı, Eserleri*, Büke Yay., İstanbul